

ABBAS SƏHHƏT YARADICILIĞINDA MAARİFPƏRVƏRLİK

Əlişah Əzizxan oğlu Eyyubov

ADPU Şamaxı filialı

eyyubovalishah@gmail.com

Xülasə

Abbas Səhhət hər zaman maarifçiliyə daha çox meyil göstərmişdir. O dövrdə Azərbaycanda məktəblərin əksəriyyəti ruhani məktəbi idi və orada yalnız islam və ərəb dili tədris olunurdu. Məktəblərdə nə humanitar fənlər, nə də təbiət elmləri tədris olunurdu.

Səhhət "yeni məktəblər" uğrunda hərəkatın önəmli nümayəndələrindən biri idi. Həmin dövrdə bu cür məktəblərə artıq İran (Pəriya) ərazisində rast gəlinirdi. İran o dövrdə burjua inqilabının astanasında idi və orada maarifçilik tendensiyaları güclü idi. Şair professor A.Hüseynzadənin 1906-1907-ci illərdə "Füyuzat" jurnalını buraxan romantik ədəbi qrupuna qoşulur. Səhhət, demək olar ki, Bakıda çıxan bütün jurnal və qəzetlərdə çap olunurdu; o, tərcüməçi şair kimi, azərbaycanlıları rus şair və yazıçılarının yaradıcılığı ilə tanış edir, eyni zamanda fransız, alman və erməni dillərindən də tərcümələr edirdi.

Açar sözlər: marifçilik, mədəniyyət, elm, təhsil, ədəbi-ictimai fikir, ideya.

Summary

Abbas Sahhat has always shown more inclination towards enlightenment. At that time, most of the schools in Azerbaijan were religious schools, where only Islam and Arabic were taught. Neither humanities nor natural sciences were taught in schools.

Sehhat was one of the important representatives of the movement for "new schools". At that time, such schools were already found in the territory of Iran (Persia). Iran at that time was on the brink of a bourgeois revolution, and the Enlightenment tendencies were strong there. The poet joined the romantic literary group of professor A. Huseynzade, who published the magazine "Fyuuzat" in 1906-1907. A.Sahhat was published in almost all magazines and newspapers published in Baku; as a poet-translator, he introduced Azerbaijanis to the works of Russian poets and writers, and at the same time translated from French, German and Armenian languages.

Key words: enlightenment, culture, science, education, literary-social thought, idea.

Abbas Əliabbas oğlu Mehdişadə (Abbas Səhhət) 1874-cü ildə Şamaxıda ruhani ailəsində dünyaya göz açmışdı. 1900-cü ildə Tehran Universitetinin tibb fakültəsini bitirən və rus, ərəb, fars və fransız dillərini mükəmməl bilən gənc Abbas 1901-ci ildə Şamaxıya qayıdır və həkimlik etməklə yanaşı məktəblərdə Azərbaycan dilindən dərs deyir.

Məhz bu dövrdən etibarən yaradıcılığa başlayır və artıq 1903-cü ildən məqalələri Şərqi-Rus qəzetində çap olunur. 1905-ci ildə "Yeni poeziya necə olmalıdır?" adlı məqaləsi, daha sonra "Poetik nitq", "Azadlığa mədhiyyə", "Oyanışın səsi" şerləri işıq üzünə görünür.

"Yeni üslublu məktəblər" ideyasının qızgın tərəfdarı və təbliğatçısı olan Abbas Səhhət, professor Əli bəy Hüseynzadənin banisi olduğu Azərbaycan romantik ədəbiyyatı cərəyanına qoşulur.

Həmin dövrdə Bakıda nəşr olunan bir çox jurnal və qəzetlərdə mütəmadi çıxış edir. Tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olan yazıçı Lermontov, Puşkin, Krilov, Maksim Qorki, Viktor Hüqo və digər şair və yazıçıların əsərlərini azərbaycan dilinə çevirir.

1912-ci ildə şairin şerlərindən ibarət "Sınıq saz" və Avropa şairlərindən tərcümə etdiyi "Qərb günəşi" adlı şerlər toplusu işıq üzünə görünür. Bir qədər sonra "Əhmədin şücaəti" adlı poeması, 1916-cı ildə isə "Şair, muza və şəhərli" adında romantik poeması nəşr olunur.

Abbas Səhhətin yaradıcılığında Nizami, Hafiz, Sədi kimi şairlərin böyük təsiri duyulur. türk xalqlarının ədəbiyyatları ilə də yaxından maraqlanır, xüsusilə Tofiq Fikrət yaradıcılığına rəğbət bəsləyirdi. Dövrü mətbuatdakı çıxışları arasında böyük Azərbaycan şairi, əziz dostu və məsləkdaşı Mirzə Ələkbər Sabir haqqında məqalələri xüsusi yer tutur. (1)

Abbas Səhhət Azərbaycan ədəbi-ictimai fikri tarixində hər şeydən öncə şair, tərcüməçi, şeir

nəzəriyyəçisi və nasir kimi qalıb. Elmə, təhsilə, maarifə çağırış onun yaradıcılığında qırmızı xətt kimi keçir. Azadlığı bəşəriyyətin ən gözəl mənəvi neməti hesab edir, bütün xalqların firavanlığını və xoşbəxtliyini onların azad yaşamasında görürdü.

1905-ci ildə "Yeni poeziya necə olmalıdır?" adlı məqaləsi, daha sonra "Poetik nitq", "Azadlığa mədhiyyə", "Oyanışın səsi" şeirləri işıq üzü görür. "Yeni üslublu məktəblər" ideyasının qızgın tərəfdarı və təbliğatçısı olan Abbas Səhhət, professor Əli bəy Hüseynzadənin banisi olduğu Azərbaycan romantik ədəbiyyatı cərəyanına qoşulur.

O, Bakıda nəşr olunan bir çox jurnal və qəzetlərdə mütəmadi olaraq çıxış edir. Tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olan A.Səhhət Lermontov, Puşkin, Krılov, Maksim Qorki, Viktor Hüqo və digər şair və yazıçıların əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirir. (5)

1912-ci ildə şairin şeirlərindən ibarət "Sınıq saz" və Avropa şairlərindən tərcümə etdiyi "Qərb günəşi" adlı şeirlər toplusu işıq üzü görür. Bir qədər sonra "Əhmədın şücaəti" adlı poeması, 1916-cı ildə isə "Şair, muza və şəhərli" adında romantik poeması nəşr olunur. Şairin yaradıcılığında Nizami, Hafiz, Sədi kimi şairlərin böyük təsiri duyulur. Türk xalqlarının ədəbiyyatları ilə də yaxından maraqlanır, xüsusilə Tofiq Fikrət yaradıcılığına rəğbət bəsləyirdi. Dövri mətbuatdakı çıxışları arasında böyük Azərbaycan şairi, əziz dostu və məsləkdaşı Mirzə Ələkbər Sabir haqqında məqalələri xüsusi yer tutur.

Abbas Səhhət Azərbaycanda liberal burjuaziya ideyasını müdafiə edir, İslam dəyərlərindən imtinaya qəti etirazını bildirir və əsərlərində "ümummüsəlman qərbçiliyi" ideyasını dəstəkləyirdi. Abbas Səhhət Şərqi Qərblə birləşdirməyə və Azərbaycanı bu yolun kəsişmə nöqtəsinə çevirməyə çalışırdı.

Şair və pedaqoq peşəsi bir-birindən ayrılmazdır. Üstəlik, sən maarifpərvər şairsənsə və auditoriyanın bir hissəsini uşaqlar təşkil edərsə, bu, vəhdət daha aydın hiss edilir. Bu il hamımızın uşaqlıq illərimizdən tanıdığımız şair Abbas Səhhətin anadan olmasının 140-cı ildönümü tamam olur.

1901-ci ildə İranda "Müzəffəriyə" məktəbinin tibb şöbəsini bitirən Səhhət Şamaxıya qayıdır və tibb sahəsində çalışmaqdan imtina edir. Oğlunun təhsilinə xeyli pul xərcləmiş molla atasının gözləntilərinin əksinə olaraq, Abbas həkimlikdən imtina edir, yerli məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisinə başlayır. Abbas əksər uşaq şeirlərini də məhz həmin dövrdə yazır. Onun "Ana və bala", "Ata və oğul", "Yay", "Quşlar", "Tənbəl" və digər şeirləri bizə hələ uşaqlıq illərimizdən yaxşı tanışdır.

Amma Səhhət hər zaman maarifçiliyə daha çox meyil göstərib. O dövrdə Azərbaycanda məktəblərin əksəriyyəti ruhani məktəbi idi və orada yalnız islam və ərəb dili tədris olunurdu. Məktəblərdə nə humanitar fənlər, nə də təbiət elmləri tədris olunurdu. (2)

Səhhət "yeni məktəblər" uğrunda hərəkatın önəmli nümayəndələrindən biri idi. Həmin dövrdə bu cür məktəblərə artıq İran (Persiya) ərazisində rast gəlinirdi. İran o dövrdə burjuva inqilabının astanasında idi və orada maarifçilik tendensiyaları güclü idi. Şair professor A.Hüseynzadənin 1906-1907-ci illərdə "Füyuzat" jurnalını buraxan romantik ədəbi qrupuna qoşulur. Səhhət, demək olar ki, Bakıda çıxan bütün jurnal və qəzetlərdə çap olunurdu; o, tərcüməçi şair kimi, azərbaycanlıları rus şair və yazıçılarının (A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, İ.S.Nikitin, S.Y.Nadson, M.Qorki və s.) yaradıcılığı ilə tanış edir, eyni zamanda fransız (V.Hüqo, A.Myusse, S.Pryudos və s.), alman və erməni dillərindən də tərcümələr edirdi.

Sənətsünas Laçın Səmədzadə açıqlamasında bildirib ki, Abbas Səhhət bir maarifpərvər kimi, Şərqlə Qərbin yaxınlaşmasının tərəfdarı olub: "Onun Qərb ədəbiyyatının tərcüməsinə və təbliğinə bu qədər vaxt ayırmasının səbəbi də bu idi. Abbas Səhhət dövrün liberal türk burjuaziyası ideyasının təmsilçisi idi". Onun ideyalarında çoxsaylı islam elementlərinə də rast gəlinirdi və bu, şairin İranda yaşaması ilə bağlı idi: "Amma bilavasitə əsərlərində o, ön plana "ümummüsəlman qərbçiliyi" motivlərini çıxarırdı. Onda müəyyən sintez ideyası, mədəniyyətinin qarşılıqlı şəkildə daha da zənginləşməsi arzusu var idi. Çünki Səhhət istər İran, istər rus ədəbiyyatını çox yaxşı bilirdi". (3)

1905-1911-ci illərdə İranda baş vermiş burjuva inqilabı Səhhət tərəfindən çox isti qarşılanıb. Şair ən yaxşı şeirlərini bu hadisələrə həsr edib. Həmin şeirlərdə Abbas Səhhət sosial problemlərin, yoxsulluğun köklərini sərt və real şəkildə göstərir, təhsilin yoxluğundan, doqmatizmdən bəhs edirdi.

Şamaxıda Səhhət satirik şair Sabirlə dostlaşır. Onları ümumi maraqlar və baxışlar birləşdirirdi. Bununla yanaşı, Sabir yaşca Abbasdan böyük idi və o, müəllim kimi, Səhhətin biliklərini artırmasına ciddi şəkildə köməklik göstərib. "Ümumiyyətlə, onu Sabirlə çox şey bağlayırdı. Axı, Sabir adi şair yox, həm də müəllim və vaxtilə ölkədə "yeni tipli məktəb"i ilk bitirənlərdən idi. Söhbət satirik şair, məşhur

maarifpərvər Seyid Əzim Şirvaninin açdığı məktəbdən gedir", - deyə L.Səmədzadə bildirir. Ənənəvi məktəblərdən fərqli olaraq, bu cür məktəblərdə ümumi təhsil fənləri, o cümlədən, Azərbaycan və rus dilləri tədris olunurdu. 1911-ci ildə Sabir özünün kamillik illərində qəflətən dünyasını dəyişdikdə Səhhət dostunun əsərlərini toplayaraq tam həcmdə nəşr etdirir. O, yalnız 1 il sonra özünün şeirlərindən ibarət "Sınıq saz" adlı ilk toplusunu çap edir. Eyni zamanda Abbas Səhhətin rus və Qərbi Avropa şairlərindən tərcümələrin yer aldığı "Qərb günəşi" kitabı da işıq üzü görür. Elə həmin dövrdə onun "Əhmədin qeyrəti" poeması da meydana çıxır. 1916-cı ildə isə Səhhət "Şair, muza və şəhərli" romantik poemasını nəşr etdirir. Sanki Ostrovskinin təqlidi olan "Yoxsulluq eyib deyil" ikipərdəli komediyası, rus şairlərin şeirlərinin tərcüməsindən ibarət "Qərb günəşi" ikicildliyi, "Neft fəvvarəsi" birpərdəli komediyası, "Sınıq saz" şeirlər toplusu Abbas Səhhətin "əl işləri"ndəndir. (4)

Abbas Səhhətin maarifpərvərlik fəaliyyəti çox geniş idi. Onun sağlığında çap olunan kitablarına daxil edilməyən işləri bu gün çoxsaylı jurnallarda, qəzetlərdə, o dövrün dərsliklərində və ayrı-ayrı şəxslərin şəxsi arxivlərində qalmaqdadır. Söhbət əsasən maarifçilik mövzusunda məqalələrdən, Şərq və Qərb nəsrilə, poeziyası və dramaturgiyası ilə bağlı tənqidi очерklərdən gedir.

Avropa, ilk növbədə, rus nəsrini əla bilən Abbas Səhhət eyni zamanda həm də fars poeziyasının ciddi təsiri altında idi. Onun şeirlərinin ədəbi dilinə və metrikasına Hafizin, Sədinin və digər klassiklərin əsərləri öz təsirini göstərmişdi; eyni zamanda Abbas Səhhətin yaradıcılığında türk poeziyasına, onun müasir təmsilçilərinə, Azərbaycan və Türkiyə müəlliflərinə də maraq hiss olunur. A.Səhhətin Şərqlə Qərbi bir-birinə uyğunlaşdırmaq, hər iki mədəni dünyanı birləşdirmək və Azərbaycanı faktiki olaraq, bu yolun kəsişməsinə çevirmək üçün mədəniyyət və biliyi hansı enerji və sözün yaxşı mənasında, fanatizmlə təbliğ etdiyinə heyrətlənməmək mümkün deyil... Abbas Səhhət 1918-ci il iyulun 11-də Gəncədə dünyasını dəyişib.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abbas Səhhət (Abbas Səhhət Əliabbas oğlu Mehdizadə) Biblioqrafiya.
2. İsayev İ.N. Abbas Səhhət və xalq maarifi. Bakı: Nurlan, 2001.
3. Əmirəliyeva B. Pedaqoji fikir tarixindən. Bakı: Mütərcim, 2018.
4. Abbas Səhhət. Əsərləri 2 cildə. 1-ci c. Bakı: Azərnəşr, 1976.
5. Abbas Səhhət. Əsərləri 2 cildə. 2-ci c. Bakı: Azərnəşr, 1976.